

завжди були натягнутими через особисту ворожість першого до персони другого. Причина полягала у панібратському ставленні Роммеля, який був здатний говорити правду в обличчя Гітлеру. За допомогою інтриг Йодель переконув Гітлера, який полюбляв себе оточувати «слухняними дилетантами», що песимістичний аналітичний розум Роммеля може викликати недовіру [2, с. 167].

Підводячи підсумки, можна сказати, що формування антигітлерівських настроїв Роммеля було лише питанням часу. Серед причин, які послужили початком опозиційного настрою, варто виділити аналітичні якості Роммеля, завдяки яким, адекватно оцінивши отриманий досвід в Африці і обстановку, яка склалася на всіх театрах бойових дій, були зроблені негайні висновки. Фактично Гітлер виявився неспроможним політиком і воєначальником, який оточував себе свитою таких же фанатиків, які ставили власні цілі вище людських життів.

1. Ирвинг Д. Ганнибал двадцатого века / Пер. с англ. А. Шипилова. М.: Быстров, 2006. 509 с.
2. Кох Л. Лис пустыни. Генерал-фельдмаршал Эрвин Роммель. Ростов на Дону: Феникс, 1999. 384 с.
3. Митчем С. У. Война в Северной Африке: Зб. / Пер. с англ. А. Хворых. М.: АСТ, 2002. 701 с.

Щербина Л. С.

Життя ромів у концентраційних таборах у роки Другої Світової війни

Цигани були в'язнями практично у всіх концентраційних таборах смерті, але найбільша кількість їх була у таборах: Біркенау та Аушвіц у роки Другої Світової війни. Однак табори для проведення дослідів та знищення рас «другого сорту» створювалися німцями ще до початку війни. Серед них був: Дахау, створений ще у 1935 році, а вже у 1936 році туди були відправлені політичні злочинці, жебраки та цигани. Зі спогадів Йозефа Крамера, який був співробітником табірної адміністрації, відомо, що у охорони був наказ стріляти по всім, хто буде тікати з табору. У 1939 році арештованих з Європи привозили до табору,

серед яких був дванадцятирічний Арпад Крока, який потратив туди. Там він захворів тифом і його разом з усіма кинули в яму з мертвими людьми, але його врятувала лікарка табору і він дожив до звільнення табору американцями. У 1936 році було створено також табір Заксенхаузен, туди у 1938 році відправляли німецьких циган, які «не хотіли працювати». Коли почали відправляти полонених з Європи, ромів поселяли окремо. Зі спогадів одного з в'язнів: «Якщо на прийом до лікаря вибудовувалася черга, першими завжди виявлялися норвежці, голландці або німці. Останніми стояли євреї і цигани. Був у нас і свій „середній клас“: французи, бельгійці, українці» [1].

Норвезький в'язень згадував, як 4 березня 1945 року до табору привезли групу циганських дітей з Равенсбрюка: «Діти з Равенсбрюка були циганами — дивно красивими, граціозними, музичними і голодними. Їх нагодували в норвезькому блоці № 16, і в подяку за це вони дали концерт» [1].

У 1937 році був створений табір Бухенвальд. Не всіх циган, які прибували в табір, реєстрували, але ми знаємо, що кількість їх перевищувала тисячі осіб. Багато ромів, чоловіків та хлопчиків, потрапили туди ще у червні 1938 року. Порядок був жорстоким і до війни втечі каралися смертю. Наприкінці 1938 року за наказом заступника начальника табору майора Родля був створений оркестр, більшість музикантів якого були роми. Спочатку вони грали на гітарах, пізніше з'явилися барабани, труба. Музиканти днем працювали на лісопилці, а ввечері проводили репетиції. Один з колишніх в'язнів згадував: «Страшно було спостерігати, як цигани грають веселі марші, під які змучені ув'язнені повертаються в бараки і несуть на собі померлих або вмираючих товаришів. Видовище тортур під музику було нестерпним. Але я також пам'ятаю, як під Новий 1939 рік з далекого барака раптом поплили звуки скрипки, немов нагадування про інші, щасливі дні, наспіви Угорських степів, вальси Відня і Будапешта, звуки будинку». Зимою 1939–1940 року багато циган померло від голоду, холоду та тяжкої праці.

У 1942 році з Бухенвальда до Аушвіца перевели близько 1000 ромів. До 1944 року у таборі їх залишилась мала кількість, вони жили у блоці № 47. Переважна більшість їх грали в оркестрі, а один з циган доглядав за ведмедем з місцевого зоопарку.

У квітні 1944 року до Бухенвальду з Аушвіца знов перевели близько 2000 тисяч циган. На той час в Аушвіці закрили циганський табір. Роми, які були в'язнями табору, походили з різних країн: Франція, Польща, Хорватія. Але живих залишилось всього близько 40 осіб.

У 1938 році був створений табір Маутхаузен. Майже вся інформація була знищена нацистами, але частина списків ув'язнених все ж збереглася. В них є імена циган, що містилися здебільшого в блоці № 6. У липні 1941 року у Маутхаузен з Бухенвальду був доставлений дев'яносто один циган, з яких принаймні один, Роберт Шнеебергер, вижив. Згідно документам за лютий 1945 року серед померлих було десять циганських жінок. Одну циганку, яка приховала свою національність, зробили наглядачкою. Коли обман розкрився, її перевели в Аушвіц.

29 червня 1939 році був створений табір Равенсбрюк і з провінції Бургенланд (Австрія) прибула перша «партія» циган. Жінки з дітьми просиділи на землі два дні, поки йшло оформлення паперів. У 1942–1943 роках декілька разів привозили групи циганських дітей з Польщі. Привозили і сім'ї. Іноді дітей відокремлювали від старших родичів, іноді дозволяли жити разом з ними. Як і інші «асоціальні елементи», цигани носили на одязі чорні трикутні нашивки. Поселяли їх відокремлено. Вони займали блок № 22, де умови життя були найгіршими, голодували і змушені були просити подачки у норвезьких ув'язнених, які отримували продовольчі посилки. Ромські жінки працювали на фабриці виробництва одягу. Дві дівчинки у віці дев'яти і десяти років працювали зимою 1942 року в масажному кабінеті та перукарні [2].

Селекція і масові вбивства почалися в кінці 1943 року. У числі тих, хто восени 1944 був відправлений в газову камеру, була Ерделі Каполін (№ 35726). Масові страти проводилися і в лютому 1945 року, тоді загинуло 1356 циган. Крім того, циган, що потрапляли в Равенсбрюк, стерилізували.

У 1940 році був створений концентраційний табір Аушвіц. Циган утримувалися разом з іншими ув'язненими в основному таборі. У 1942 році туди прибули групи чеських циган. Тільки за один тиждень, з 12 по 18 жовтня, сімнадцять з них померло. У грудні 1942 року група циган, яка прибула, відразу потрапила в газову камеру.

Ромів, яких привезли у січні 1943 році, помістили в блок № 18 і пізніше перевели в новий табір. У 1941 році Гімлер відвідав Аушвіц. Він наказав побудувати поруч другий табір, Біркенау, де могли розміститися понад 200000 осіб.

Багато в'язнів намагалися втекти з Аушвіца, хоча розуміли, що буде, якщо їх зловлять. Ось що про ці випадки повідомляють офіційні записи: «4 травня 1943 Йозеф Церінек (Z. 1904) і Франц Розика (Z. 2035) намагалися втекти під час роботи. Їх посадили в бункер блоку II і 22 травня розстріляли».

Після завершення будівництва бараків циганський табір обнесли дротом, по якому був пропущений електричний струм, а біля воріт поставили вишку для охоронців. Проте цигани все одно намагалися тікати, і до серпня 1943 року число жертв невдалих втеч досягло двадцяти. Їх розстріляли після довгих тортур в сумнозвісному бункері II.

Перед ліквідацією табору есесівці провели дві масові страти. У березні 1943 року з Білостоку привезли 1700 польських циган. Їх, без присвоєння номерів, помістили в бараки №№ 20 і 22. Через кілька днів, після відбою, вони були відправлені в газові камери як «можливі рознощики тифу». Не виключено, що німці вбили їх, оскільки вважали, що в разі втечі польським циганам буде легше сховатися, ніж будь-яким іншим.

25 травня 1943 року 1035 циган умертвили в газовій камері. Есесівці обійшли всі бараки, включаючи лікарні, в пошуках тих, хто був у списку, оскільки їх жертви-цигани, які прибули до табору 12 травня з Білостоку та Австрії, жили в різних бараках. Можливо, їх теж стратили як «рознощиків тифу», але головна причина могла полягати і в тому, що циганський табір був переповнений.

Документи, які збереглися, надають нам статистику саме циганського табору в Аушвіці:

- загальна кількість зареєстрованих чоловіків — 10 094;
- загальна кількість зареєстрованих жінок — 10 839.

Найбільшим із зафіксованих жіночих номерів був Z. 10839, проте проти десяти номерів (10814 із 10819 по 10827) не стоять імена, отже, їх, скоріш всього, не використовували. 360 дітей, з тих, хто народився в таборі, прожили досить довго. До них слід додати ті 1700

чоловіків, яких умертвили в газовій камері в березні 1943 року та відразу після прибуття — їм навіть не присвоїли номери.

Доли 21000 циган, що знаходилися в циганському таборі, можна умовно розділити на три групи:

- вивезені 3500;
- убиті 4000;
- померлі 13400.

Причинами смерті тих, хто не був убитий, були погане харчування, антисанітарні умови і відсутність медичної допомоги. Деякі з вивезених в'язнів були пізніше повернуті у Аушвіц і відправлені у газові камери [2].

1. Бессонов Н. Цыганская трагедия. 1941–1945. Том 2. Вооруженный отпор. СПб: Прогресс, 2010. 267 с.
2. Кенрик Д., Паксон Г. Цыгане под свастикой. М.: Текст, 2001. 205 с.

Антоновський О. Г.

Бойові дії на території сучасної Закарпатської області в листопаді 1944 р.: погляд з німецької сторони

Тема останніх боїв на радянсько-німецькому фронті Другої світової війни пов'язана з відзначенням Дня визволення України від фашистських загарбників. Ця пам'ятна дата має довгу та проблемну історію, яку висвітлено у багатьох наукових, науково-популярних та публіцистичних статтях. Серед них роботи М. Царенко [12], Р. Офіцинського [6], Ч. Фединець [16], І. Мельника [5]. Відзначення цієї пам'ятної дати регулюється державними органами влади. Українським інститутом національної пам'яті було видано методичні рекомендації до 70-ї річниці, де було запропоновано використовувати термін «вигнання нацистських окупантів із України» [7]; та ж інформація міститься у статті С. Горобця зі збірника «Війна і міф. Невідома Друга світова» [3]. Нова версія сайту УІНП містить згадки про День визволення у методичних рекомендаціях щодо свят 8 та 9 травня [7; 8; 9] (при цьому вказано різні дати «визволення — вигнання» — 25–26 [7] та 23 листопада [8]); було пропущено 75-річний